

MAGIE SLOVA A TEXTU

MOSKEVSKÁ
ETNOLINGVISTICKÁ
ŠKOLA

NIKITA ILJIČ **TOLSTOJ**

KAROLINUM

Magie slova a textu
Moskevská etnolingvistická škola

Nikita Iljič Tolstoj

Z ruského originálu přeložila, okomentovala a úvodní studie
napsala Jana Bauerová

Odborný konzultant: Mgr. Michal Těra, Ph.D.

Recenzovaly:

doc. PhDr. Irena Vaňková, CSc., Ph.D.

PhDr. Veronika Mistrová

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum

Redakce Petra Macounová & Petra Bílková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova v Praze, 2016

Text © Nikita Iljič Tolstoj - heirs, 2016

Translation © Jana Bauerová, 2016

Editor © Jana Bauerová, 2016

Photography © Svetlana Michajlovna Tolstaja, 2016

ISBN 978-80-246-2880-6

ISBN 978-80-246-2923-0 (pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Seznam zkratk	6
Etnolingvistika dnes	7
Nikita Iljič Tolstoj a moskevská etnolingvistická škola	11
Jazyk a kultura	23
Z „gramatiky“ slovanských obřadů	35
Přivolávání deště	47
Času magický kruh	59
Magická síla hlasu v ochranných rituálech	69
Ukázka hesla „slunce“ z etnolingvistického slovníku Slavjanskije drevnosti	72
Poznámka překladatelky	80
Bibliografie	82
Jmenný rejstřík	86
Summary	88

SEZNAM ZKRATEK

csl.	církevněslovanský	něm.	německý
č.	český	p.	polský
br.	běloruský	praslov.	praslovanský
b.	bulharský	r.	ruský
dl.	dolnolužický, dolní lužická srbština	slovan.	slovanský
fr.	francouzský	sk.	slovenský
hl.	hornolužický, horní lužická srbština	sln.	slovinský
hucul.	huculský	sch.	srbochorvatský
jihoslovan.	jihoslovanský	srb.	srbský
kaš.	kašubský	sz.	severozápadní
luž.	lužický	šp.	španělský
mk.	makedonský	ukr.	ukrajinský
		východoslovan.	východoslovanský

ETNOLINGVISTIKA DNES

Nikita Iljič Tolstoj a kolektiv badatelů moskevské etnolingvistické školy přináší zcela nový způsob interpretace různých aspektů tradiční slovanské kultury. Jejich vědecká činnost nepochybně představuje v rámci světové lingvistiky osobitý etnolingvistický přístup a můžeme mluvit o několika vědeckých pracovištích nejen v rámci Ruské federace, pro které se stala autoritativní a inspirativní.

Než však přistoupíme k samotnému tématu naší publikace, pojdme se jen v krátkosti zastavit u problematiky etnolingvistického bádání obecně a ukažme si, jak odlišné může být vnímání takového přístupu v různých částech světa. I takový krátký vhled nám snad ukáže, jak je pole etnolingvistiky bohaté a jak výjimečný přístup ve světovém kontextu N. I. Tolstoj zvolil.

Etnolingvistika bývá nejčastěji charakterizována jako věda zabývající se vztahem jazyka a kultury. Pod touto obecnou definicí se však skrývá mnoho různých přístupů. V pohledu na témata a metody etnolingvistiky není mezi etnolingvisty úplná shoda. To je dáno primárně různě vymezovaným předmětem etnolingvistiky, dále pak růzností materiálu,¹ s nímž badatelé pracují, či různým pojmáním role jazyka v popisu a uchování okolního světa aj.²

Také v samotném pojmenování této disciplíny není úplná jednotnost. Vedle pojmu etnolingvistika nalezneme příbuzné názvy jako antropologická lingvistika, lingvistická antropologie či kulturní lingvistika. Např. v ruské publikaci *Etnolingvistika: ponjatija, problemy, metody*³ autor každou z těchto disciplín jasně vymezuje, přičemž jako synonymní k etnolingvistice vidí antropologickou lingvistiku. V pracích orientovaných na angloamerickou tradici se namísto termínu etnolingvistika, nebo společně s ním, používá termín antropologická lingvistika, dále pak, v poněkud silnější vazbě

---

1 Etnolingvisté pracují nejen s jazykovými materiály (jazykovými daty, texty všech typů), ale i s daty mimojazykovými (s dokumentací pověr, mýtů, ritualizovaného chování i ustálených systémů hodnot). Viz Bartmiński, J. Niektóre problemy i pojęcia etnolingwistyki lubelskiej. *Etnolingwistyka*. 2006, 18, s. 77–90.

2 J. Bartmiński uvádí, že vymezení předmětu etnolingvistiky osciluje mezi širším a užším. Širší vymezení směřuje ke zkoumání jazyků celonárodních, užší pak ke zkoumání malých etnických společenství, jejich „mikrojazyků“, s „typickým soustředěním na jejich folklor, lidovou mluvu a lidovou kulturu“. Viz Bartmiński, J. *Etnolingwistyka słowiańska – próba bilansu*. *Etnolingwistyka*. 2004, 16, s. 9–27 [citováno podle rukopisného překladu I. Vaňkové k připravované publikaci].

3 Chrolenko, A. T. *Etnolingvistika: ponjatija, problemy, metody*. Moskva 2000, s. 15.

na antropologii než na lingvistiku, lingvistická antropologie.⁴ Rovněž Jerzy Bartmiński uvádí jako synonymní k etnolingvistice pojmy *antropologicko-kulturní lingvistika* či *kulturní lingvistika*.⁵

Pro etnolingvistiku jakožto lingvistickou disciplínu je primární studium jazyka jako výrazu určité kultury. Jazyk totiž není jen nástroj komunikace, ale také součást kultury. Jde o součást velmi významnou, která „zaručuje jednotu kultury, a to v míře vyšší než cokoli jiného“.⁶ Etnolingvistika studuje jazyk jako nositele kulturních hodnot, jako nástroj konceptualizace a kategorizace okolního světa. Sleduje, jakým způsobem jazyk ovlivňuje lidské poznání okolního světa a lidské myšlení i jakým způsobem se lidské myšlení a prostředí, ve kterém člověk žije, v jazyce projevuje. V rámci etnolingvistiky se tedy akcentuje úloha jazyka coby klíčového prostředku poznání kulturního světa jeho uživatelů; velký důraz se klade na jednotu těchto dvou fenoménů a na potřebu jejich zkoumání jako jednoho neoddělitelného celku, protože teprve na kulturním pozadí můžeme plně porozumět jazyku a jeho prvkům.

Obecně můžeme etnolingvistické směry rozdělit do dvou hlavních skupin. Badatelé první z nich se pokouší postihovat kulturu skrze jazyk, tzn. sledují, jakým způsobem se naše kulturní zkušenost odráží v jazyce. Řadíme k nim směry etnolingvistiky americké (etnosémantiky), francouzské a také v jistém ohledu ruské a polské. Tyto směry více či méně navazují na americká studia a přijímají v různé míře teorii jazykového relativismu.⁷ Stoupenci druhého směru etnolingvistického bádání pak studují různé druhy jazykové komunikace v kulturním kontextu v těsném spojení se sociolingvistikou a psycholingvistikou. Mezi ně řadíme např. etnografii řeči Della Hymese.⁸

Podíváme-li se na dnešní stav etnolingvistického bádání ve Spojených státech, zjistíme, že se v podstatě rozpadá na několik disciplín.⁹ Podobný osud potkává etnolingvistiku i ve Francii, kde se jako samostatná disciplína vyvíjela od sedmdesátých let.¹⁰ Jestliže se americká etnolingvistika rozvíjela v rámci studií indiánských jazyků a kultur, francouzská se zrodila jako původně pomocná disciplína etnologických výzkumů v afrických koloniích. Ve své studii mluví G. L. Kabakovová o paradoxním stavu

4 Dokladem toho může být např. i absence pojmu etnolingvistika v Brownově *Encyklopedii jazyka a lingvistiky*. Pojem etnolingvistika zde nenalezneme, ale objevuje se tu termín *antropologická lingvistika* v tom smyslu, v jakém chápeme pojem etnolingvistika. *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Brown, K. R. (ed.). Amsterdam 2006, s. 296.

5 Bartmiński, J. Niektóre problemy i pojęcia etnolingwistyki lubelskiej. *Etnolingwistyka*. 2006, 18, s. 77–90 [citováno podle rukopisného překladu I. Vaňkové k připravované publikaci].

6 Bartmiński, J. Čím se zabývá etnolingvistika. In: *Slovo a smysl (World and Sense)*. 2007, 8, s. 300.

7 Základem této teorie je teze, že lidé poznávají svět prostřednictvím jazyka; mateřský jazyk zásadním způsobem ovlivňuje náš způsob chápání vnějšího světa, a proto lidé vychovaní v různých jazykových prostředcích vnímají okolní svět různě, jazyky se totiž mezi sebou liší, neboť jsou odrazem různých prostředí.

8 V rámci tohoto směru etnolingvistiky, kterému dominuje D. Hymes (etnografie řeči – komunikačně orientovaná etnolingvistika), se sledují převážně role řeči v různých etnických či sociálních skupinách, vztah jazykového vyjadřování a sociálního statutu jedinců či různé ritualizované komunikační situace, jako např. zasedání soudu či obhajoba disertace. Viz Vrhel, F. *Základy etnolingvistiky*. Praha 1981, s. 99–101.

9 G. L. Kabakovová uvádí, že v *Mezinárodní lingvistické encyklopedii*, která vyšla v New Yorku v roce 1992, se místo termínu etnolingvistika objevují tři nezávislé směry: etnografie řeči, etnosémantika a etnopoetika. Viz Kabaková, G. L. Francouzská etnolingvistika: problematika i metodologija. In: *Voprosy jazykoznanija*. 1993, 6, s. 112.

10 Tamtéž, s. 100.

dnešní etnolingvistiky ve Francii. Uvádí, že na jedné straně etnolingvistika funguje jako samostatná disciplína, která se přednáší na dvou pařížských univerzitách, ale na straně druhé se tento termín pomalu přestává používat.¹¹

Jinou situaci můžeme pozorovat u etnolingvistických škol v Rusku a Polsku. Polská etnolingvistika je spojena především se jménem Jerzyho Bartmińského a lublinskou etnolingvistickou školou, která je úzce propojena s moskevskou etnolingvistickou školou. J. Bartmiński chápe etnolingvistiku jako lingvistický směr, nikoli jako interdisciplinární vědu (jak bývá etnolingvistika v definicích často označována).¹² Lublinská škola se zabývá „subjektovou rekonstrukcí kultury a poznáváním mentality jejích nositelů, jejich způsobu konceptualizace světa, jak je ustálen v jazyce“.¹³ Pracuje s pojmy jako „jazykový obraz světa“, „jazykový (jazykově-kulturní) stereotyp“. Její zkoumání se neomezuje jen na dialekty a lidovou mluvu, ale zajímá se o všechny varianty národního jazyka, v historickém i synchronním plánu. Z práce lublinské etnolingvistické školy bychom měli zmínit *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, který představuje „rekonstrukci obrazu světa a člověka v polské lidové kultuře na základě jazykových textů i etnografické dokumentace, a to v plánu historickém (dané zejména v zápisech z devatenáctého a dvacátého století) i současném (na základě speciálních terénních výzkumů).“¹⁴ Nezbytné je zmínit i časopis *Etnolingwistyka*, který v Lublinu vychází od roku 1988.

V ruském prostředí, kde za autoritativní pracoviště můžeme považovat to moskevské, se etnolingvistika formuluje na základě vědomí nutnosti studovat dané etnikum a jeho jazyk jako jeden nedělitelný celek. Spolu s postulátem, že kultura a jazyk jsou izomorfní struktury, etnolingvisté začínají kulturu studovat nejen v těsném spojení s jazykem, ale i za použití lingvistických pojmů a metod. Mohli bychom tak mluvit o jakémsi vytváření kulturní gramatiky či gramatiky kultury. V této souvislosti mluvíme o používání pojmů, jako je synonymie, homonymie, syntagmatické a paradigmatické vztahy atd., nejen v jazykovědě, ale i v popisu kultury. Zřejmý je vliv přístupu a metod strukturalismu. Především máme na mysli rekonstrukci jazyka a kultury starých Slovanů u V. V. Ivanova a V. N. Toporova, kteří operovali s pojmem opozice, či strukturalistický výklad mýtu u Clauda Lévi-Strausse, který chápe mýtus jako „strukturu, ve které je každý člen nutno vyložit ze vztahu ke členům jiným“.¹⁵ Dědictví strukturalismu je možné odhalit v základním chápání znakové podstaty jazyka, chápání jazyka jako

11 Tamtéž.

12 Takové označení najdeme např. u N. I. Tolstého, Je. Berezovičové, ale také v českých pracích F. Vrhela, J. Černého aj.

13 Bartmiński, J. Čím se zabývá Etnolingvistika, s. 302.

14 Definice v tomto slovníku nazývá J. Bartmiński kognitivními. Vychází v nich z Peircova pojetí znaku, ve kterém se rozlišuje znak, význam a předmět: „znak reprezentuje svůj předmět prostřednictvím významu“. Bartmiński dále zdůrazňuje, že popis jazykových významů není popisem skutečného světa, nýbrž pouze popisem jazykové interpretace objektivního světa. Je tedy popisem mentálních předmětů, což jsou prvky, které vytváří jazykový obraz světa. Etnolingvistický slovník se tedy snaží popsat celý významový obsah slova a v tomto jde za obvyklé strukturní slovníkové definice. Tato kognitivní definice má umožnit rekonstrukci obrazů jednotlivých mentálních předmětů a poukázat na jejich vzájemné vztahy. Významy, které uvádí, jsou zároveň „stabilizované“ v kolektivním vědomí uživatelů jazyka, jde tedy o tzv. stereotypní součást významu. Viz Bartmiński, J. Čím se zabývá Etnolingvistika, s. 303.

15 Budil, I. T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha 1992, s. 99.

struktury, jejíž prvky jsou hierarchicky uspořádány a jejichž význam odhalujeme na základě jejich funkce a místa v této struktuře, v diachronním a synchronním přístupu k jazyku a v neposlední řadě i v sémiotickém vnímání znaku. Zásadní je pak pro moskevskou etnolingvistiku aplikace takového přístupu rovněž na kulturu, která se v tomto smyslu chápe jako určitý „jazyk“, jenž má svou morfologii (pravidla), své složky (znaky) i svou sémantiku (význam znaků). Inspirací v sémiotice kultury se nejen pro ruské etnolingvisty staly práce Jurije Lotmana a členů tartusko-moskevské školy.¹⁶

Jana Bauerová

---

16 Vznik tartusko-moskevské sémiotické školy bývá datován roky 1962 (konference v Moskvě) a 1964 (konference v Tartu). Jedná se o společenství vědců z různých oborů, kteří se věnovali zkoumání kultury a textu z hlediska sémiotiky. Ve svých bádáních navazovali především na práce ruských formalistů 10. a 20. let 20. stol., Pražského lingvistického kroužku a na práce Michaila Bachtina. Za vůdčí osobnost této školy bývá označován ruský literární vědec a kulturolog Jurij M. Lotman. Vedle něho zmiňme např. Borise A. Uspenského, Borise M. Gasparova, Vjačeslava V. Ivanova, Isaaka I. Revzina, Alexandra M. Pjatigorského, Vladimira N. Toporova či Linnarta E. Mälla. Se členy této školy spolupracovali i proslulí badatelé jako např. Pjotr G. Bogatyrjov nebo Roman O. Jakobson. Z prací tartuské školy jsou česky dostupné např. *Exotika. Výbor z prací tartuské školy* (2003), sborník *Tartuská škola* (1995) či publikace *Kultura a exploze* (2013). Ve slovenském překladu je pak konkrétně z Lotmanových prací k dispozici monografie *Štruktúra umeleckého textu* (1990) a výbor sedmi studií *Text a kultura* (1994).

NIKITA ILJIČ TOLSTOJ A MOSKEVSKÁ ETNOLINGVISTICKÁ ŠKOLA

RUSKÁ BĀDÁNÍ V OBLASTI ETNOLINGVISTIKY

Etnolingvistická bádání mají v ruském prostředí pevnou pozici především zásluhou profesora Nikity Iljiče Tolstého. V ruských pramenech se kromě termínů ruská (příp. sovětská) či moskevská etnolingvistika setkáváme i s termínem slovanská etnolingvistika. Tento termín se znovu opírá o vědecké zkoumání a organizační činnost profesora Tolstého. Termín slovanská etnolingvistika žije až do dnešních dní nejen díky tomu, že N. I. Tolstoj se neomezoval pouze na zkoumání ruského jazyka, ale že zkoumal všechny slovanské jazyky a tradice (hlavně jihoslovanské a východoslovanské) a hledal jejich společné kořeny, podobnosti i teritoriální odlišnosti. Velmi houževnatě také v celém slovanském prostoru budoval vědecké kontakty. Dnes můžeme mluvit především o úzké spolupráci moskevské etnolingvistické školy se školou lublinskou, s Ústavem etnografie, Ústavem folkloru a Ústavem bulharského jazyka Bulharské akademie věd v Sofii, se srbským Ústavem balkanistiky v Bělehradě a s dalšími pracovišti,¹ mezi kterými bohužel nemůžeme zmínit žádné z českých.²

Za všechny badatele, kteří se zabývali a zabývají etnolingvistickým výzkumem v Ruské federaci, zmiňme alespoň tyto: Alexandr Sergejevič Gerd, působící v Petrohradu, Anatolij Fjodorovič Žuravljev a Alexej Viktorovič Judin z Moskevské státní univerzity, Alexandr Timofejevič Chrolenko z Kurské státní univerzity, Jelena Lvovna Berezovičová, působící na Uralské univerzitě v Jekatěrinburgu, či Moisej Michailovič Kopylenko, dále kromě samotného N. I. Tolstého nesmíme opomenout ani i jeho ženu Světlanu Tolstou a celý kolektiv spolupracovníků moskevské etnolingvistické školy.³

1 Tolstaja, S. M. Postuláty moskevské etnolingvistiky, *Slovo a smysl*, 2007, 8, s. 322–340.

2 Co se týče českého prostoru, nejedná se jen o absenci spolupráce, ale v podstatě můžeme mluvit o absenci reflexe Tolstého díla jako takové. Oproti četnosti reflexí Tolstého díla v jiných slovanských tradicích v českém prostředí taková reflexe chybí. Pokud je nám známo, existuje u nás v českém překladu jen jediný text věnující se moskevské etnolingvistické škole, a to článek Světlany Tolsté „Postuláty moskevské etnolingvistiky“, publikovaný v periodiku *Slovo a smysl (Word and Sense)*, s. 322–340, jen stručnou informaci o Tolstého práci nalezneme dále v publikaci Večerka, R. *K pramenům slov. Úvedení do etymologie*. Praha 2006, s. 226.

3 Zde odkazujeme na internetové stránky Ústavu slavistiky Ruské akademie věd, na kterých je možné dohledat soupis pracovníků (asi patnáctičlenný kolektiv) oddělení etnolingvistiky a folkloru a také jejich úplné bibliografie. Viz www.inslav.ru.

A. F. Žuravljev vyděluje dva základní proudy ruského etnolingvistického bádání.⁴ První z nich spojuje se jmény V. V. Ivanova a V. N. Toporova a druhý pak se jménem N. I. Tolstého. První směr Žuravljev označuje jako etymologický, druhý jako dialektologický. V pracích Ivanova a Toporova jde, podle Žuravljeva, o snahu „rekonstruovat nejstarší systém ontologických, kosmologických a sociálních představ, které se odráží v lexikálních jednotkách“,⁵ o snahu rekonstruovat „nejstarší mytopoetický ‚obraz světa‘ Indoevropanů včetně Slovanů jako jedné z indoevropských větví“.⁶ V pracích N. I. Tolstého a jeho následovníků jde pak o „popis všech forem kultury, rituálů, obřadního lexika s ohledem na oblastní rozdílnosti, regionální charakter kulturních fenoménů a geografický aspekt jejich zkoumání“.⁷

NIKITA ILJIČ TOLSTOJ (1923–1996)

Nikita Iljič Tolstoj je dodnes považován za největšího badatele na poli ruské i slovan-
ské etnolingvistiky. Jeho vliv na zformulování programu, předmětu a cílů etnoling-
vistiky je naprosto zásadní a jím založená moskevská etnolingvistická škola dodnes
zaujímá vůdčí pozici mezi ostatními ruskými etnolingvistickými centry. Vědecké
činnosti věnoval bezmála padesát let a jeho dílo dosahuje monumentálních rozměrů,
a to nejen co se týče počtu jeho publikací,⁸ ale především novým pohledem na jazyk
a lidovou kulturu. Ke zmíněnému vlivu Tolstého na charakter dnešního etnoling-
vistického bádání musíme dodat, že jeho vědecká práce toto pole často přesahuje.
Výrazně ovlivnil i další vědecké disciplíny, jako jsou dějiny jazyka, dialektologie, slo-
vanská srovnávací jazykověda, dějiny jazykovědy, folkloristika, etnografie či mytologie.
O jeho čínorodosti svědčí nejen stovky prací, jež napsal, ale i množství terénních
výzkumných výprav, které organizoval, řada akademických, redakčních či pedago-
gických funkcí, které během svého života zastával,⁹ a množství studentů a kolegů,

4 Žuravljev, A. F. Vir doctus, vir docens. K semidesjatiletíu akademika N. I. Tolstogo. In: *Voprosy jazykoznanija*. 1993, 3, s. 107–112.

5 Tamtéž, s. 111.

6 Tolstaja, S. M. Postuláty moskevské etnolingvistiky, s. 335.

7 Žuravljev, A. F. Vir doctus, vir docens, s. 111.

8 Tolstého úplnou bibliografi lze nalézt na internetových stránkách Komise slovan-
ské etnolingvistiky, které předsedá J. Bartmiński. Viz www.rastko.rs/projekti/etnoling/. Tolstého bibliografie obsahuje přes 800 položek. Jeho studie vychází v samostatných monografiích, jako např. *Jazyk i narodnaja kul'tura*, *Očerki slavjanskogo jazyčestva*, *Slovo i kul'tura* (1998), *Istorija i struktura slavjanskich jazykov* (1988) či *Arealnyje issledovanija v jazykoznanii i etnografii: Jazyk i etnos* (1983), nebo v různých sbornících – jako v sérii sborníků *Slavjanskij i balkanskij fol'klor*, ve sbornících z mezinárodních konferencí slavistů aj. V letech 1997–1999 vyšly také ve třech dílech jeho sebrané spisy (*Izbrannnye trudy*, I–III, 1997–1999).

9 V roce 1987 se stal profesorem Ústavu slavistiky a balkanistiky Ruské akademie věd. Dále byl zahraničním členem rakouské, srbské, jugoslávské (dnešní chorvatské), slovin-
ské, polské a běloruské akademie věd, doktor honoris causa Lublinské univerzity aj. Byl členem a posléze odpovědným redaktorem periodika *Voprosy jazykoznanija*, dále zástupcem hlavního redaktora časopisu *Sovětskoje slavjanovedenije*, *Svod russkogo fol'klora*, hlavním redaktorem časopisu *Živaja starina*, členem redakce časopisu *Obščestvennyje nauki za rubežom*. *Jazykoznanije* a časopisu *Ruskaja reč'*. Od roku 1976, kdy se stal profesorem, přednášel na Filologické fakultě Moskevské univerzity. Viz Žuravljev, A. F. Vir doctus, vir docens..., s. 107–109.

kteřé vědecky i lidsky inspiroval a kteří v jeho práci pokračují dodnes, zdaleka ne pouze v Rusku.¹⁰

V centru Tolstého bádání stojí jazyk, přesněji slovanské jazyky. Zabýval se zároveň bulharštinou, srbochorvatštinou, církevní slovanštinou a východoslovanskými jazyky: ruštinou, běloruštinou a ukrajinštinou.¹¹ Začátky jeho vědecké práce jsou spojeny s výzkumem gramatiky staroslověnštiny.¹² Vypracoval její koncepci jako naddialektního útvaru společného pro řadu jihoslovanských a východoslovanských kulturních tradic a vytvořil její periodizaci, která byla přijata mnohými paleoslavisty. Velkou pozornost také věnoval analýze specifík a vztahů lokálních typů staroslověnského jazyka a jeho roli při vzniku jednotlivých slovanských spisovných jazyků.¹³ Dále, na základě geografie slovanského lexika¹⁴ a mezidialektních sémantických rozdílů, objevil velké množství zajímavých izoglosních vztahů ve slovanském světě. Pomocí jejich systematizace prohloubil znalosti o jejich vztazích v minulosti a na základě toho také rozpoznával viditelné stopy praslovanského období. Podstatná je skutečnost, že vždy spojoval minulost se současností – „dnešní geografické pozůstatky výrazů a forem s historií jejich vývoje“.¹⁵ Díky jeho výzkumům víme, že nejarchaičtějšími regiony dnešního Slovanstva jsou severní Rusko, Kašubsko, oblast Karpat, západní Bulharsko, Srbsko a především Polesí.¹⁶

S oblastí Polesí souvisí i Tolstého dialektologická práce. V oblasti dialektologie je ceněna nejenom jeho znalost „terénního“ materiálu, ale i jeho metodologie a zpracování těchto údajů. Tolstoj se soustředil na sémantiku dialektologického materiálu. V souvislosti s tím zavedl pojmy „sémantické mikropole“ a „amplituda kolísání významu a pojmenování“,¹⁷ čímž velmi ovlivnil rozvoj této vědecké oblasti.

10 Světlana Tolstaja uvádí, že v roce 2003 vyšla bibliografie prací spolupracovníků oddělení etnolingvistiky a folkloru Ústavu slavistiky Ruské akademie věd (*Slavjanskaja Etnolingvistika. Bibliografija*. Moskva 2003, 2. doplněné vydání, Moskva 2004), ve které je vedle prací N. I. Tolstého zaznamenáno více než tři tisíce údajů. Viz *inslav.ru*.

11 Shrnutí těchto výzkumů představila kniha *Istorija i struktura slavjanskich literaturnych jazykov*, vydaná v roce 1988 v prestižním nakladatelství Nauka. Viz Bartmiński, J. Nikita Iljicz Tolstoj i program etnolingvistyki historycznej. *Etnolingvistyka*. 1992, 5, s. 8.

12 V roce 1954 obhajuje disertační práci *Kratkije i polnyje prilagatelnyje v staroslovenskom jazyke*. Viz Bartmiński, J. Nikita Iljicz Tolstoj..., s. 8.

13 Viz Žuravljev, A. F. *Vir doctus, vir docens...*, s. 110.

14 Speciálním objektem etnolingvistického výzkumu je pro N. I. Tolstého slovní zásoba jak z hlediska formy vyjádření a variantních názvů jednoho předmětu, tak s ohledem na sémantické vlastnosti výrazů a na informace o okolním světě, člověku a kultuře, které daný výraz obsahuje. V 60. letech sebral zeměpisné názvy Polesí, aby je analyzoval na slovanském základě v geografickém, etnografickém a historicko-kulturním kontextu. Dle Bartmińskiego se Tolstoj při shromažďování materiálu v Polesí inspiroval pracemi Kazimierza Moszyńskiego. Výsledky tohoto výzkumu jsou obsaženy v knize *Slavjanskaja geografičeskaja terminologija* (1969), viz Bartmiński, J. Nikita Iljicz Tolstoj..., s. 9.

15 V metodě popisu současných jazykových jevů připisuje značnou roli kartografii, která při správném použití může určit centra a periferie různých jevů. Více viz *O sootnošenii centralnogo i marginalnych arealov sovremennoj Slavii*. Moskva 1999.

16 Tolstoj, N. I. *Problemy rekonstrukcii drevneslavjanskoj duchovnoj kultury*. In: *Jazyk i narodnaja kultura. Očerki po slavjanskoj mifologii i etnolingvistike*. Moskva 1995, s. 50.

17 Tolstoj vypracovává jazykovou segmentaci mimojazykové skutečnosti, která je diferencovaná, tzn. realizuje se za pomoci formálních prostředků v různých jazycích různým způsobem. Pojem „sémantické mikropole“ Tolstoj zakládá na strukturalistických pojmech rozdílných sémantických vlastností, sémému jako souhrnu sémantických prvků a lexému jako jejich formálního ukazatele. Vydělení takového mikropole se zakládá na souboru

Tolstého expedice do Polesí začaly v 60. letech, trvaly bezmála dvacet pět let a došlo se jim velké proslulosti a uznání i v zahraničí. Oblast Polesí Tolstoj považoval za velmi důležitou pro popis slovanské etnogeneze. Nashromáždil zde velké množství materiálu, na jehož základě se mohla uskutečnit rekonstrukce archaické podoby tradiční kultury tohoto regionu.¹⁸ Výzkumy však překazila černobylská tragédie, která způsobila devastaci poleské oblasti, odchod obyvatel a značně ztížila a v mnohých místech úplně znemožnila další výzkumy. Právě v pracích věnovaných poleské oblasti Tolstoj vykročil za hranice čistě jazykových témat směrem ke kultuře.

Tyto expedice, které začaly jako dialektologické a měly za cíl sběr materiálu pro poleský dialektologický slovník, se tedy staly základem komplexního etnolingvistického bádání až posléze. Podle slov Světlany Tolsté právě ony Tolstému a jeho žákům umožnily uvědomit si „nerozložitelnost a komplementaritu jazyka a kultury“,¹⁹ uvědomit si na jedné straně mohutný kulturní potenciál jazyka (především slovní zásoby), na druhé straně nedostatečnost, neúplnost a ochuzenost jazykového materiálu, je-li zbaven svého kulturního základu.²⁰ Co je také podstatné, byly to právě tyto expedice, které Tolstému a jeho spolupracovníkům poskytly zkušenosti a materiál k práci na etnolingvistickém slovníku *Slavjanskije drevnosti*²¹ [Slovanské starožitnosti].

Již od roku 1954, kdy Tolstoj obhájil svou disertační práci, byla jeho vědecká činnost spojena s Ústavem slavistiky Akademie věd SSSR. V roce 1977 stanul v čele skupiny etnolingvistiky, folkloru a slovanských starožitností Ústavu slavistiky a balkanistiky, která se v roce 1981 přeměnila v oddělení etnolingvistiky a folkloru. Od šedesátých let se stal vedoucím zmíněných etnolingvistických expedic do Polesí a od sedmdesátých let se stále soustavněji věnoval popisu vztahů jazyka a kultury a rekonstrukci procesu slovanské etnogeneze. Právě v tomto období se začíná formovat Tolstého pojetí etno-

---

sémémů, které jsou určovány počtem odpovídajících lexémů, a na základě distribuce těchto lexémů na tzv. sémantické síti. Hranice jednotlivých mikropolí se určuje amplitudou kolísání určitého lexému, který nazývá „opěrným“. Více viz Tolstoj, N. I. Iz opytov tipologičeskogo issledovanija slavjanskogo slovarnogo sostava. In: *Izbrannye trudy, t. I, Slavjanskaja leksikologija i semasiologija*. Moskva 1997, s. 44–69.

18 Hlavním vědeckým projektem ze studii tradiční kultury Polesí byl *Poleskij etnolingvističeskij sbornik* (1983), ve kterém byla aplikována komplexní etnolingvistická metoda a lingvistické metody areálového výzkumu a zakreslování místních rozdílů a forem kulturních jevů (obřadních, mytologických, folklorních atd.) do map. Nashromážděné materiály vytvořily bohatý a unikátní archiv. Při sběru materiálu byla zvláštní pozornost věnována jazykovým formám kultury: obřadní terminologii, slovní zásobě a frazeologii náboženských představ, zákazů, magických úkonů atd. Převládají dvě tematické skupiny – materiály vztahující se k poleskému lidovému kalendáři a materiály lidové démonologie. Jak píše S. Tolstaja, tento výběr nebyl náhodný. „Lidový kalendář není jenom strukturou základního celoročního cyklu obřadů, ale i stěžejním prvkem, který organizuje lidové představy o kosmickém a pozemském čase, tzn. je důležitým fragmentem tradičního ‚obrazu světa‘. Co se týče mytologických představ, ty sloužily jako ideologický základ archaického lidového pohledu na svět a tvoří samotný obsah tradiční lidové kultury. Samozřejmě se k těmto dvěma přidala ještě témata o pozemském životě člověka od narození do smrti, věci spojené s praktickým hospodařením a důležitá oblast všedního života, ve které jsou mytologické představy obsaženy v zastrěnější formě, ale neméně autenticky.“ Tolstaja, S. M. *Etnolingvistika*. In: *RAN Istitut slavjanovedenija i balkanistiky 50 let*. Moskva 1996, s. 239. Poleský materiál se dále objevil v kolektivních pracích: *Poles'je* (1968), *Leksika Poles'ja* (1968), *Poles'je i etnogenez slavjan* (1982), v sérii *Slavjanskij i balkanskij folklor* aj.

19 Tolstaja, S. M. *Etnolingvistika*, s. 246.

20 Tolstaja, S. M. *Postuláty moskevské etnolingvistiky*, s. 335.

21 *Slavjanskije drevnosti: etnolingvističeskij slovar' v 5 tomach.*, I–V. Tolstoj, N. I. (red.) Moskva 1995–2012.

lingvistiky. S odkazy na taková jména jako A. N. Afanasjev, F. I. Buslajev či A. A. Poteb-
 ňa charakterizuje etnolingvistiku jako „interdisciplinární směr, který zkoumá jazyk
 a kulturu jako jeden celek“.²² Jazyk přitom považuje za základní a konstantní ukazatel
 etnika.²³ Jeho etnolingvistický přístup tedy předpokládá paralelní výzkum vývoje ja-
 zyka a etnického vývoje jeho nositelů. Překonávají se tak rozdíly mezi předměty ling-
 vistiky, folkloristiky, etnografie, dialektologie a archeologie a zároveň i různost jejich
 metodologií.

MOSKEVSKÁ ETNOLINGVISTICKÁ ŠKOLA

Moskevská etnolingvistická škola, kterou počátkem sedmdesátých let minulého stole-
 tí N. I. Tolstoj založil, představuje „komplexní směr výzkumu tradiční slovanské du-
 chovní kultury na základě prvků jazyka, folkloru, náboženských představ a obřadů
 všech slovanských národů“.²⁴ Jak již bylo výše zmíněno, stěžejní pro ni byla a dopo-
 sud je vědecká práce Nikity Iljiče Tolstého a jeho ženy Světlany Michajlovny Tolsté.
 Kolektiv moskevské etnolingvistické školy je úzce spjat s Ústavem slavistiky Ruské
 akademie věd, jehož oddělení etnolingvistiky a folkloru dnes S. Tolstá vede. Celý ko-
 lektiv moskevské školy se podílel na vzniku etnolingvistického slovníku *Slavjanskije*
drevnosti a etnolingvistická bádání v různých regionech probíhají v rámci moskevské
 školy dodnes. Práce jejich členů, které jsou zaměřené na konkrétní témata slovanské
 kultury, vycházejí i v jednotlivých monografiích,²⁵ pozornost je věnována i teoretickým
 otázkám etnolingvistiky (především v periodiku *Slavjanskij i balkanskij folklor*, které
 vychází od roku 1971). V roce 2003 vyšla bibliografie oddělení etnolingvistiky a folkloru,
 ve které je uvedeno více než tři tisíce údajů. Od té doby vyšla již další dvě doplněná
 vydání (2004, 2008).²⁶

N. I. Tolstoj popisoval vlastní pojetí etnolingvistiky jako historické. To je třeba pod-
 trhnout, protože historický, diachronní charakter etnolingvistického bádání moskev-
 ské školy je jedním z jejích základních charakteristických rysů, který ji odlišuje např.
 od etnolingvistických bádání ve Spojených státech. Sám N. I. Tolstoj historické pojetí
 etnolingvistiky vyzdvihoval, protože podle jeho slov synchronní přístup k této proble-
 matice „ohraničuje možnosti rozpracování a použití etnolingvistických metod a ze sa-
 motné etnolingvistiky dělá vědu periferní a fakultativní“.²⁷ Velký přínos diachronního,

22 Tolstoj, N. I. Etnolingvistika v kruhu gumanitarnych disciplin. In: *Jazyk i narodnaja kultura. Očerki po slavjanskoj mifologii i etnolingvistike*. Moskva 1995, s. 28.

23 Tamtéž, s. 34.

24 Tolstaja, S. M. Postuláty moskevské etnolingvistiky, s. 322.

25 S. Tolstaja v článku Postuláty moskevské etnolingvistiky zmiňuje např. monografie zaměřené na lidovou dé-
 monologii (Vinogradova 2000), zvířecí symboliku (Gura 1997), lidový kalendář (Agapkina 2002), verbální ma-
 gii (Levkijevskaja 2002) aj. Tolstaja, S. M. Postuláty moskevské etnolingvistiky. *Slovo a smysl (Word and Sense)*.
 2007, 8, s. 336.

26 Jejich úplný text je možné najít na internetových stránkách Institutu slavjanovedenija RAN. Viz www.inslav.ru.

27 Tolstoj, N. I. O predmete etnolingvistiky i jeje roli v izučenii jazyka i etnosa. In: *Arealnyje issledovanija v jazykozna-
 nii i etnografii. Jazyk i etnos*. Leningrad 1983, s. 188.

historického přístupu Tolstoj viděl především v tom, že se ve všech systémech projevu je nerovnoměrný rozvoj celého systému i jeho jednotlivých částí. Ten je možné sledovat jak na úrovni fonetické a morfologické, tak na úrovni slovní zásoby a mytologie. Skutečnost, že v některých oblastech se jisté rysy uchovaly a v jiných vymizely, umožňují popsat určitou dynamiku vývoje. Tento fakt ovšem Tolstoj nepovažoval za nový, nově a důležité spatřoval v tom, že takový proces můžeme sledovat nejen na jazykovém materiálu, ale v souvislosti s ním i v rámci duchovní kultury, ve sféře mytologie.²⁸

N. I. Tolstoj podal dvě definice etnolingvistiky. První vymezuje etnolingvistiku úžeji, druhá v širším rámci. V perspektivě úzkého vymezení Tolstoj definuje etnolingvistiku jako „podmnožinu jazykovědy, která zkoumá problémy jazyka a etnika, jazyka a kultury, jazyka a lidové mentality, jazyka a mytologie. Zkoumá tedy odraz jazyka v lidové kultuře, psychologii a mytologických představách a roli jazyka a jeho vliv na formování a fungování těchto fenoménů“.²⁹ V širším pojetí etnolingvistika podle Tolstého „zahrnuje dialektologii, jazyk folkloru a historii jazyka, spojenou s historickou dialektologií a kulturní a etnickou historií daného společenství – v podstatě téměř všechny aspekty výzkumu jazyka jako sociálního jevu“.³⁰ V první definici je tedy objektem etnolingvistiky jazyk ve vztahu ke kultuře, v druhé definici je předmětem etnolingvistiky celá „obsahová rovina kultury, lidové psychiky a mytologie, nezávisle na prostředcích a způsobech jejich formální realizace (slovo, předmět, obraz, zobrazení atd.)“.³¹ V pracích N. I. Tolstého je rozvíjen druhý, širší komplexní směr bádání, ve kterém není objektem jen jazyk, ale veškerá lidová kultura, všechny její druhy a formy.

Světlana Tolstá ve své stati „Postuláty moskevské etnolingvistiky“ ukazuje, že N. I. Tolstoj oběma částem slova etnolingvistika přiřkládal zcela konkrétní význam. První část slova (*etno-*) tedy znamená, že lidová kultura je zkoumána „ve svých etnických, regionálních a ‚dialektních‘ formách, na jejichž základě se, stejně jako v případě jazyka na bázi dialektů, rekonstruuje praslovanský stav“.³² Druhá část složeniny (*lingvistika*) má pak přinejmenším dva významy. První poukazuje na to, že pramenem výzkumu tradiční kultury je jazyk. Druhý signalizuje, že zkoumání lidové kultury se provádí pomocí lingvistického aparátu (viz dále).³³ Takový postup N. I. Tolstoj zakládá na postulátu izomorfnosti jazyka a kultury.

Jestliže jsme jako základní charakteristický rys moskevské etnolingvistické školy zdůraznili její diachronní povahu, tím dalším, co je nutné podtrhnout, je právě výše zmíněný fakt, že popis kultury Tolstoj provádí s použitím lingvistických pojmů a me-

28 Tolstoj, N. I. *Problemy rekonstrukcii drevneslavjanskoi duchovnoj kultury*, s. 41–60.

29 Tolstoj, N. I. *Etnolingvistika v krugu gumanitarnykh disciplin*, s. 32.

30 Tamtéž, s. 34.

31 Tolstaja, S. M. *Postuláty moskevské etnolingvistiky*, s. 334.

32 Tamtéž, s. 322.

33 Ve vztahu ke kultuře Tolstoj používá takové pojmy jako gramatika, sémantika, syntax, pragmatika, synonymie, antonymie, polysémie, paradigmatické a syntagmatické vztahy aj. Viz např. rozbor rituálu jako textu ve stati „Z ‚gramatiky‘ slovanských obřadů“ či Tolstým popsána ekvivalence mezi stratifikací jazyka a kultury ve stati „Jazyk a kultura“. Podrobněji také o synonymiích, homonymiích, polysémii jednotek jazyka kultury ve srovnání s přírodním jazykem viz článek S. Tolsté „Postuláty moskevské etnolingvistiky“.

tod. V tom Tolstoj vychází z prací Ferdinanda de Saussura a badatelů tartusko-moskevské sémiotické školy. Takový popis je založen na pojetí jazyka jako systému znaků, na uvažování o zvycích, rituálech atd. jako o znacích a obecně vzato o kultuře jako o systému různých sémiotických struktur. Na jedné straně, jak Tolstoj uvádí v článku „Jazyk a kultura“ (srov. zde s. 23), může být totiž jazyk vnímán jako nástroj kultury, na druhé straně mohou být jazyk a kultura pojímány jako „nezávislé, autonomní sémiotické systémy, v mnohých ohledech strukturně izomorfní a vzájemně se zobrazující“.³⁴ Proto můžeme jazyk i kulturu popisovat ze stejného úhlu pohledu a aplikovat na ně stejnou metodologii. Rituál můžeme např. číst jako text a jako takový ho i na základě lingvistického aparátu vykládat. Přitom tyto „texty“ Tolstoj nevnímá a nepopisuje jako izolované jednotky, ale jako součásti určitého celku, které význam celého „textu“ ovlivňují. Důležité je zmínit, že Tolstoj takový způsob aplikace nechápe jako pouhý „překlad kulturologické terminologie do lingvistické“,³⁵ ale právě jako určitý přístup ke kultuře jako k „systematicky utříděnému celku“.³⁶

Na jedné straně tedy můžeme sledovat postupy založené na postulátu izomorfnosti jazyka a kultury, na druhé straně jsou popisovány i rozdíly mezi nimi – tedy rozdíly mezi přirozeným jazykem a jazykem kultury, mezi slovy a kulturními znaky. V jazyce kultury v sémiotickém smyslu slova mohou mít jednotky různou povahu, mohou přináležet k různým kódům. Stále ale tvoří jeden znakový systém, který „má stejný obsahový plán (za všemi formami kultury a jazykem stojí stejný ‚obraz světa‘)“.³⁷ Na základě faktu, že jednotky kulturního textu (např. obřadu) mohou mít různou povahu, Tolstoj popisuje takový text jako složitější strukturu než text jazykový. V kulturním textu mohou být tytéž významy vyjádřeny verbálně (slovy), předmětně (prostřednictvím předmětů, věcí) či dějově (prostřednictvím akcí). Mluví se tedy o třech různých kulturních kódech: verbálním, předmětném a akčním.³⁸ Tímto trojím možným zobrazením se zároveň upevňuje synonymie znaků. Taková synonymie zvyšuje možnost kombinace znaků příslušejících k různým kódům. Výskyt těchto kódů mezi různými „dialektními“ systémy se ovšem nemusí plně překrývat. Podoba, výskyt a funkce jednotlivých prvků je v různých systémech různá. N. I. Tolstoj se ve svých pracích věnuje oblastním rozdílům i na této úrovni. Vedle jazykových rozdílů mezi jednotlivými oblastmi, které jsou ohraničeny izoglosami, vyděluje Tolstoj tzv. **izopragny** (linie, které se vztahují k materiální kultuře) a **izodoxy** (vztahující se k ukazatelům duchovní kultury).³⁹

V rámci rozdílnosti jazyka a kultury se dále poukazuje na to, že znaky přirozeného jazyka (slova, morfémy, gramatické formy atd.) jsou *speciální jednotky*, které nemají další uplatnění, kultura naopak užívá též znaků, které mají i významy další, *nespeci-*

34 Tolstoj, N. I. Jazyk i kultura. In: *Jazyk i narodnaja kultura*, s. 16.

35 Tamtéž, s. 22.

36 Tamtéž.

37 Tolstoj, N. I. O predmete etnolingvistiki, s. 182.

38 O jiných dalších „kulturních kódech“ viz Tolstaja, S. M. K ponjatii kulturnych kodov, viz www.rastko.rs, nestránkováno.

39 Více v článku „Jazyk a kultura“. In: *Jazyk i narodnaja kultura*, s. 15–27 (zde s. 23). N. I. Tolstoj také zdůrazňoval potřebu sestavovat atlasy, ve kterých by bylo na mapách zaneseno, kde a jaké mimojazykové, reálné či „etnografické“ příznaky jsou reflektovány (odrážejí se v jazyce), a kde nikoliv.

ální, druhotné.⁴⁰ To znamená, že některé předměty či úkony nevystupují v obřadu ve své běžné funkci, v běžném praktickém užití, ale ve funkci „rituální, symbolické, znakové“.⁴¹ Jako příklad nám může posloužit případ, který Tolstoj uvádí v článku „Z ‚gramatiky‘ slovanských obřadů“ (zde s. 35)⁴²: rákoska či prut nevystupuje v každodenním životě ve své druhotné funkci, avšak pokud se stane součástí určitého rituálu, nese nové symbolické vlastnosti, resp. funkce. V tomto konkrétním případě symboly síly a plodnosti. Nemusí se však jednat jen o předměty, stejných druhotných funkcí mohou nabývat např. i různé úkony (viz dále „Z ‚gramatiky‘ slovanských obřadů“).

SLOVNÍK SLAVJANSKIJE DREVNOSTI (SLOVANSKÉ STAROŽITNOSTI)

Výše uvedené poznatky stojí v základech jednotlivých definic nejrozsáhlejšího díla moskevské etnolingvistické školy – v etnolingvistickém slovníku *Slavjanskije drevnosti*. První myšlenky na vznik takového slovníku tradiční lidové kultury sahají ke konci sedmdesátých let.⁴³ Na tomto projektu pracoval kolektiv, do něhož patřili především přímí žáci N. I. Tolstého. První díl tohoto slovníku byl vydán v roce 1995, poslední pátý díl vyšel v roce 2012.

Tento slovník podle Tolstých představuje „ve slavistice první pokus o encyklopedický slovník tradiční duchovní kultury všech slovanských národů“.⁴⁴ Pracuje s jazykovým, folklorním a etnografickým materiálem a podává informace o slovanské středověké kultuře, o jejich podobách a prvcích, které se dochovaly do dnešních dní či do nedávné minulosti. Sám Tolstoj píše: „Úkolem slovníku není jen shromáždit a vysvětlit tyto relikty dávné doby, ale zároveň na jejich základě podat čtenáři celistvý tradiční ‚obraz světa‘, vidění světa starých Slovanů, jejich kosmologické, mytologické představy a víru, odhalit obsahové kategorie středověké slovanské lidové kultury a v ní se odrážející mentální, etické i sociální stereotypy, hodnoty a její symboliku.“⁴⁵

Popisovanými objekty slovníku jsou všechny formy, typy, resp. „žánry“ tradiční kultury. Jsou to předměty, věci okolního světa, bytosti, obřady, zvyky aj. a jejich vzájemné vztahy. Každé heslo je popisováno jako *kulturní znak*,⁴⁶ který v oblasti kultury získává nový význam oproti běžnému, každodennímu významu. Tolstoj ukazuje, že jevy, které bychom běžně označili jako stejné, resp. podobné, mají v jazyce kultury

40 Tolstaja, S. M. O vtoričnoj funkcii obrjadovogo simvola (na materiale slavjanskoj narodnoj tradicii), viz www.rastko.rs, nestránkováno.

41 Tamtéž.

42 Tolstoj, N. I. Iz ‚grammatiki‘ slavjanskich obrjadov. In: *Jazyk i narodnaja kultura*, s. 63–78.

43 Úmysl vypracovat takový slovník byl Tolstými poprvé představen na IX. mezinárodním sjezdu slavistů v Kyjevě v roce 1983 ve stati Tolstoj, N. I. – Tolstaja, S. M. Principy, zadači i vozmožnosti sostavlenija etnolingvističeskogo slovar’ja slavjanskich drevnostej. In: *Slavjanskoje jazykoznanije: IX. Meždunarodnyj s’jezd slavistov*. 1983, s. 213–231. Viz Tolstaja, S. M. Etnolingvistika, s. 241.

44 *Slavjanskije drevnosti*, t. 1. Tolstoj, N. I. (red.). Moskva 1995, s. 5.

45 Tamtéž, s. 5.

46 Tamtéž, s. 8.